

Размишљање о раним бановима Босне и неке претпоставке о њиховом пореклу и покушај успостављања родослова

Живојин Андрејић

Апстракт: У раду се анализирају малобројни извори о најранијој историји Босне и легендарним владарима тога доба, као и расположиви бројнији извори о раним бановима Босне, XII-XIII века. На основу тога је извршен покушај успостављања одређеној континуиране династичких линија банава Босне које, због недовољне прецизности извора, садрже и нека хипотетична решења.

О раној историји средњовековне Босне се врло мало зна захваљујући сиромашним изворима који се јављају тек од X века. Босна се први пут помиње код Порфирогенита који каже да су Срби имали тада и ту покрајину са градом Салинес (Тузла).¹ То значи да су српска племена населила и Босну у време досељавања на Балкан. Јиречек сматра да је она тако прозвана по реци Босни чије је име романског порекла². Давно је константовано да је период прошлости Босне до средине XII века „најмрачније доба босанске историје“.

Средином XIX Јукић је изразио мишљење о постојању неке државно-политичке организације Босне и у тим раним временима. Користећи само Дукљанина и Орбинија закључује да је у то време „Босна имала своје бане који су били подложни краљем више реченим (Превалитаније или Дукље) ал ово подлоштво слабо је било док најпосле сусвим неодбаце га и бани независно стану управљати“.³

Прву историју Босне од најранијих времена до пропасти, 1463. године, написао је Вјекослав Клајић. О историји Босне до X века он сматра да се незна ништа сигурно, она је веома нејасна и тамна. Према оскудним изворима, вели, тешко је се одлучити да ли су житељи Босне пореклом Хрвати или Срби. Сигуран је једино да је Босна од почетка била на „размеђи живља хрватскога и србскога“, односно део на западу и северозападу је хрватски, а на истоку, северо и југоистоку је српски део. На основу Дукљанина оцењује да је Босна „првобитно била прикована уз Хрватску“.⁴

Многи од хрватских историка или псеудоисторика су се трудили да докажу да Босна нема везе са Србима и Србијом и да је заправо Босна део

¹ *** *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* II, Beograd 1959, стр. 58.

² К. Јиречек, *Историја Срба* I, стр. 68-69.

³ I. F. Jukić, *Zemljopis i povjesnica Bosne*, Zagreb 1851, стр. 85.

⁴ V. Klajić, *Povijest Hrvata*, Zagreb 1972, стр. 42-43.

Хрватске. Крајем XIX века један од таквих је подстакао српског историчара Љубу Јовановића да напише полемичан рад о раној историји Босне у коме је изнео низ добрих запажања: „За Босну нпр. већина данашњих образованих Срба свела је у својој глави појмове о томе на мисао: како је њена прошлост тамна. У томе их може само утврђивати оно што с времена на време до њих допре од оног што се с несрпске стране лажно пише о босанској прошлости... Тако је једна књига изашла ту скоро у Загребу... да покаже како Босна и Херцеговина нису у историји имале никаквих веза са српским народом него да су стално биле делови друге неке земље... С тога је и овај писац, да би могао неверно приказати босанску историју, морао искривити српску прошлост.“⁵

Јиречек је још јаснији у том смислу да је „Босна имала своју наследну владарску лозу која је, као и владалачки род Травуњана у X веку потчињена била српским кнежевима, али се она, у XII веку, јавља као независна од њих“.⁶

Владимир Ћоровић сматра да се од најстаријих времена на челу Босне налазио господар са титулом бан. По њему је Босна још у веку била врло мала област око горњег тока реке истог имена. Тумачећи Порфирогенита Босна је у X веку у саставу, а на основу Кинама да је тек од XII века била одвојена од Србије.⁷

Драгослав Јанковић у предфеудалном добу југословенске народе види у пет држава: Хрватска, Рашка и Дукља, Македонија, Словенија и Босна и Захумље. „Преддржавно, племенско уређење у Босни и Захумљу одржало се најдуже. Тврди да се имена старих домаћих жупана нису одржала, али да су постојали види по томе што су на више места очуване камене столице сличне оној на Госпотственом пољу у Словенији. Словенска племена од којих је формиран српски народ насељавала су подручје Тузле и горњи ток реке Босне.“⁸ Михајло Динић Босну представља у склопу српских земаља у раном феудалном добу. Из српског племенског савеза се Босна издвојила почетком XII века.⁹

Сима Ћирковић, такође сматра, да од првих деценија најранијих држава Хрвата и Срба нема никаквих вести о Босни. Када се први пут јавило име Босне у X веку код Порфирогенита „она представља само део

⁵ Љ. Јовановић, *О Босни с почетка VII до средине XII века*, Бранково коло, Сремски Карловци 1900, стр. 400.

⁶ К. Јиречек, *Историја Срба I*, стр. 69.

⁷ В. Ћоровић, *Историја Босне*, Београд 1940, стр. 113, 120-122.

⁸ Д. Јанковић, *Историја државе и права народа ФНРЈ*, Београд 1948, стр. 107-114

⁹ М. Dinić, *Srpske zemlje do kraja X stoljeća*, *Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb 1953, стр. 245-254.

Србије“, она је само географски појам, не посебна државна целина, а о њеним владарима нема ни трага.¹⁰

Графенауер закључује да је Босна захваћена аваро-словенским масама најкасније 614. године и да је после тога уследила двестогодишња власт Авара над словенским масама у Босни. Из тих разлога на читавом босанском подручју нема ни једног племенског имена.¹¹

Анто Бабић полази од тога да „пет стољећа живота словенских племена у овој земљи (Босни) није могло да не остави никаквог трага у њиховом друштвено-политичком развоју“ и на основу тога тврди да је Босна тридесетих година XII века ступила у међународне односе са Угарском као већ формирана држава. Процес настајања државне организације почиње у IX веку издвајањем старешина из племена, а држава са јединственом територијом се ствара у X веку. Као носилац власти се појављује бан „без обзира на поријекло“ иако је повремено вазал суседних држава.¹²

Када је у питању постанак босанске државности, Нада Клајић је, крајем XX века, када су се заоштрили међуетнички односи у некадашњој поститовској Југославији, изнела виђења на основу тих позиција узвикујући да „проблем њезина (мисли на Босну) политичка развоја ријетко је постављен као искључиво научни проблем“ и да треба да „изађемо из оквира уобичајених схваћања“. Одмах у почетку почиње расправу са констатацијом „да би управо рађање средњовековне босанске државе морало побуђивати посебну пажњу и то не само зато што је она, изгледа, међу својим сусједима најстарија, него и зато што се хрватска или српска 'формула' никако нису дале примјенити на Босну“.¹³ Она напада Ћирковићеве ставове као „невјеште 'пројекције' о српству Босне вриједне исто толико колико и Шишићево доказивање о хрватству Босне“. Из тих разлога негира Порфирогенита и сматра да су подаци Дукљанина „још мање вјешта конструкција“. Ћирковићеве ставове оцењује као „Прозирна домишљања која без оклијевања гуще четиристољетни самостални политички живот Босне!... питамо какве појмове има Ћирковић о државама и о стварању држава У Јужних Славена ако мисли да Бошњани нису нити након четири стодине година били способни да створе властиту политичку организацију! Такви закључци о 'недржавотворности' Босне још у X ст. су утолико необичнији што Ћирковић сам титулу бана у Хрватској и Босни приписује 'славено-аварским везама у време сеоба'...

¹⁰ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, стр. 38-39

¹¹ N. Grafenauer, *Proces doseljavanja Slavena na zapadni Balkan i u istočne Alpe*, ANUBiH, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 4, Sarajevo 1969, стр. 50-51.

¹² A. Babić, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo 1972, стр. 53, 76, 79-80.

¹³ N. Klajić, *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb 1989, стр. 5.

ако је Босна била бановина још од Авара, зашто је морала чекати тек Чаславову смрт да се почне развијати као посебна државна целина под влашћу бана Босне?"¹⁴ Као посебан аргумент о раној државности Босне Клајићева износи да никада „не постоје политички празни простори“ и при томе поново узвикује, али без навођења аргумената, да је у Босни „по свему изгледа, створена политичка власт прије хрватске или српске!“¹⁴. Све ово, као и осамостаљење Босне она види у времену рушења аварске власти од стране Франака, од краја VIII века.¹⁴ При томе она никако не покушава да користи озбиљније Порфирогенита, Дукљанина или Орбинија, који помињу поједине именоване или неименоване ране банове Босне, јер би се њене тезе урушиле саме од себе пошто наведени извори стално говоре о српском пореклу становника и Босне као једне од српских земаља.

После урушавања поститовске Југославије, рата у Босни у коме је пропао покушај успостављања исламске државе и стварања бошњачке нације на овим претпоставкама Наде Клајић се занимају новије историје Босне које имају политичку позадину кроз коју се врши тзв. еманциповање нове нације које подразумева обезбеђивање њене аутохтоности на овом тлу по сваку цену. Пре свега се врши грчевито доказивање о независности Босне још од VIII века, о несрпској суштини у етничком и државном смислу, потом се оправдано негирају претензије похрваћивања босанске историје и на крају доказује врло рано присуство муслимана на овим просторима. Врхунац свега представља „генијално откриће“ Атифа Пуриватре да су „епохални догађаји из далеког VII века“: досељавање Јужних Словена, међу њима и преци Бошњана (које ближе племенски и етнички не одређује) и појава исламске религије повезани једно са другим, али и више од тога: „Та два догађаја, грандиозна и посљедична у исти мах, судбоносно су утјецала на читаву прошлост Балкана све до данашњих дана.“ Невероватно, стварање ислама је покренуло Словене и обратно. Говорећи о делу *Historija Bosne i Bošnjaštva* аутора Мехмедалије Бојића, Пуриватра нам предочава да аутор „успешно“ оповргава историјска права Србије и Хрватске на земљу Босну, „аргументовано“ пориче српску владавину над Босном, српско порекло босанскохерцеговачких муслимана, о новоствореном бошњачком језику као варијанти српског језика, о „скоро двјестогодишњим кривотворењима историје Босне и Херцеговине и њених народа“.¹⁵

Мехмедалија Бојић историју Босне почиње са Уводом у коме на првом месту објашњава порекло, ширење и распрострањеност ислама и

¹⁴ *Исџо*, стр. 11-12, 22-23, 33-34.

¹⁵ A. Purivatra, *Predgovor*, У: М. Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo 2001, стр. 7, 9.

муслимана у свету, а потом прве додире Јужних Словена са исламом који „датирају још од прве појаве исламских земаља, 400-500 година прије доласка Османлија на Балкан. То је било прије појаве Ћирила и Методија.“¹⁶ Тако је, позивајући се стално на Наду Клајић, Босна „одувик била конгломерат разних вјера, култура и цивилизација... самоникла творевина, политички се развијала као босебан субјекат и држава... од првобитног језгра – Врхбосне (данашња околина Сарајева) и Баната из аварског периода.“ У фусноти признаје, „У (само) неким средњовјековним босанским повељама заиста се помињу Срби и српски језик“, а потом и то пориче, користећи тенденциозног хрватског историчара Мандића који је „открио“ да су у Босни били само писари Срби. Павао Ритер Витезовић (1652-1713) је први развио мисао о целокупној Хрватској у коју је укључио и Босну, а Јован Рајић (1794) је први од српских списатеља приказао Босну као српску земљу. Бојић, као и Нада Клајић, тврди да су апсолутно непоуздани Порфиригенит, Дукљанин и Орбин, а тврдње Љубе Јовановића, Владимира Ћоровића, Михајла Динића и Симе Ћирковића потпуно ненаучне јер „До сада нигдје није нађен неки црквени или државни спис, повеља или било шта писано средњем вијеку у коме би стајало да је Босна једна од хрватских или српских земаља и да су њој икада живјели само Хрвати или само Срби... Зашто баш никад црквени достојанственици у средњем вијеку нису назвали тај народ или његовог владара – хрватским или српским именом?“¹⁷

* * *

Уколико би смо се „манули ћорава посла“, али их имали у виду, могли би смо о свему размишљати сталоженије и аргументованије и уз коришћење свих, па и тзв. непоузданих извора, дошли до неких нових претпоставки о раној историји Босне и њеним бановима, а уколико је то могуће, успоставили њихове, макар, хипотетичне родослове као полазиште за даља истраживања.

Из Клајићевог разлагања о Радославу, врло раном кнезу Беле Хрватске, из 688. године, да се закључити да се Босна већ тада помиње, али то није тачно. Клајић то импровизује имајући у виду да је разбијена албанска (илирска) сила јер је Радослав „покорио све области и земље до

¹⁶

М. Војић, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo 2001, стр. 11-12, 19

¹⁷

Истио, стр. 19-30.

Леска“.¹⁸ Исти је случај код Клајића и у вези хрватског кнеза Мислава, око 838. године, који заузима области до Дрине и при томе, наводно, „основао је нове бановине (босанску, а можда и усорску)“.¹⁹ Међутим, сасвим је извесно да нема никаквих вести о Босни у време првих деценија развоја раних државних организација Срба и Хрвата. За Босну, чије се име ни тада конкретно не помиње, везује се Људевит Посавски који је после више напада Франака морао да се, 822. године, повуче из свог утврђеног града Сиска и пређе код Срба, за које Ајнхард каже да „држе велики део Далмације“.²⁰ Љуба Јовановић је међу првима с разлогом тврдио да је Људевит отишао код српског кнеза у Босну: „Од таквог смо сведока дознали за власт једног српског кнеза на земљишту босанском у време када још није било никакве хрватске државе те ни хрватскога државног права ни на шта на свету па ни на Босну. У осталом тај је спомен Ајнхардов уједно први спомен о Српству на Балкану.“²¹

Када говори о историји Босне Клајић примећује да „доспјеше у повијест босанску полумитични бани Желимир, Крешмир, Легет и Вукмир, за које критична повијест незна управо ништа“.²² Клајић је ту, свакако, мислио на Диканжа²³. Диканж тврди да је, у неко неодређено време, Будимир, краљ Србије и Далмације поделио Србију на Босну и Рашку и поставио њихове банове. Диканж се позивао на Орбина и Лукарија. На основу Орбина дознајемо да су Будимир и Светопелек исте личности. Заправо, он у напомени каже да Светопелек има крштено име Будимир. Затим, Диканж каже да је Крешмир, прогнани босански бан, поново повратио власт и при томе Босни припојио и Хрватску. Затим се појављује босански и хрватски бан Стефан, а Крешмир живи у великој слози са Дубровником. Против Стефана и Крешмира се побунио Легет који осваја власт над Босном. Недуго после тога је протеран и погубљен са својом децом. И Вукмир, као бивши бан Босне, поново се враћа на власт. Затим Бодин поставља Стефана за бана Босне, а то би било око 1084. године. Бана Стефана је из Босне прогнао бан Твртко при чему је прихватио врховну власт краља Бодина.²⁴

Најстарију појаву Босне Дукљанин повезује за првобитну Србију. Србија је подељена на два дела: земља западно од Дрине (Босна) и Раса, земља источно од Дрине до реке Лаб. Овај податак се слаже са

¹⁸ V. Klajić, *Povijest Hrvata*, стр. 62.

¹⁹ *Истѹо*, стр. 74.

²⁰ С. Ћирковић, *Истѹорија средњовековне босанске државе*, Београд 1964, стр. 39.

²¹ Љ. Јовановић, *Босна с ѿочейѹка VII до средине XII века*, стр. 429.

²² V. Klajić, *Povijest Bosne*, Sarajevo 1990, стр. 42.

²³ C. du F. d. du Cange, *Illyricum vetus & novum, sive Historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae Serviae. atque Bulgariae*, Posonii 1746, стр. 114-115.

²⁴ *Истѹо*

Порфирогенитом који је најстарији извор.²⁵ Порфирогенит помиње само два града у Босни: Катеру и Десник. Анђелић сматра да је бар један од ова два града морао бити седиште архонта Босне и претпоставља да би то био Десник који се налазио на простору Високог где се налазило њено средиште и у време бана Кулина, а и касније, у XIV веку. Анђелић сматра и да је седиште босанске епископије, која се помиње у другој половини XI века, било у околини Високог.²⁶

У првом делу недовољно поузданог *Летописа оца Дукљанина* легендарни краљ Светопелек (Будимир), у време Константина Кирила (око 880. године), на великом сабору који је одржао на пољу Далма „Србију пак, која се зове и Загорје, подијели у двије покрајине: једну од велике ријеке Дрине у правцу запада све до планине Пина (Борове), коју још назва Босном, другу пак... све до Лапије (Лаба) и Лабеатског језера (Скадарско), коју назва Рашком.“. У свакој од ових области поставио је „бана тј. војводу, од своје браће по крви“. Никола Рађина је сматрао да је око 813. године, један ученик св. Кирила, покрстио све Бугаре и Босанце у католичку веру²⁷, односно подложио их Риму. Интересантно је да Јуније Растич наводи, на основу нечега, да је још папа Јован VIII именовао епископа Босне и при томе га обавезао на послушност дубровачкој цркви.²⁸ Синови, такође, легендарног Светопелековог потомка Себеслава (око 900. године) су владали на следећи начин: Разбивоје Приморјем, а Владимир Србијом (Босна и Рашка). Владимир је по Дукљанину имао за жену кћер угарског краља са којом је имао сина Хранимира.²⁹ Ако имамо у виду да је реч о времену после 900. године то би морала бити нека н. кћер угарског родоначелника Арпада.

За Дукљанинов легендарни Светопелеков (Будимиров) Сабор на Дувањском пољу постоје различите претпоставке. Једни сматрају да је у питању сабор приликом крунисања хрватског краља Томислава (око 914-930.), а други да је у питању сабор босанског бана Будимира (885-886.). Вего сматра да поп Дукљанин при опису догађаја у вези са краљем Будимиром спомиње Босну, око 885/886. године. Он сматра да је још Мухамед Хацијахић изнео убедљиву претпоставку да је у Босни (Склавинији) живео први кнез Ратимир 838. године кога спомињу Франачки анали. „Кнез Ратимир би био први познати кнез на подручју Босне као самосталне области“.³⁰ Видно је да Вего у овом закључку не

²⁵ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 68.

²⁶ P. Anđelić, *Bobovac i kraljeva Sutjeska*, Sarajevo 1973, стр. 224.

²⁷ N. Ragnina, *Annali di Ragusa*, у :S. Nodilo, *Monumenta spectancia historium slavorum Meridionalium*, Zagrabie 1883, стр. 192.

²⁸ J. Rastić, *Chronica Ragusina*, стр. 63.

²⁹ *** *Ljetopis popa Dukljanina*, Bar 1999, стр. 47-53.

³⁰ M. Vego, *Postanak Srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1982, стр. 18.

помиње Босну као државу, али је сматра самосталном. Највећи број историчара сматра да овај сабор није ни постојао и да је измишљен од стране Дукљанина.³¹ После подробне анализе и Тибор Живковић валоризује закључак да је овај Сабор „конструкција по па Дукљанина напабирчена из више извора“. Загонетно место Далма је у близини Сплита, а све то је настало у време око 1150. године као потреба да се ојача правно наслеђе дукљанске државе „над областима које су биле угрожене од стране српских владара Рашке“. На овај начин, осим поглавља IX, и нека друга поглавља губе значај за историју, јер немају подршку у другим изворима, а то су: готско порекло словенских династија, легенде о Павлимиру Белу и генеалогичка дукљанско-требињско-захумских владара.³² На основу овог закључка на исти начин би се требало односити и у вези са личностима и историјом Босне везаним за ова поглавља.

Међутим, ако је Дукљанин имао поменути интерес у вези са Дукљом, такав интерес не видимо када је у питању Босна. Осим тога, Антон Бабић је консултовањем више аутора дошао до закључка да се Дукљанин подудара са Порфирогенитом, Кинамом, Скилицом и другим изворима у вези географских одредница, са границама и поделом Србије на Босну и Рашку, са Босном у време српског кнеза Часлава, казивањима у вези Предимировог сина Стефана, у вези времена цара Василија II, кнеза Војислава средином XI века и краља Бодина.³³ Из тих разлога треба наставити праћење догађаја о Босни о којима Дукљанин говори уз компарацију са осталим изворима и критичким освртима.

Против Хранимира, Владимировог сина, побунила се Бела Хрватска. Хранимир прикупи војску из Рашке и Босне и до сукоба дође на пољу Хелму (Ливањско поље). Ту је Хранимир погинуо³⁴, а то би могло значити да је Босна потпала под Хрватску. После смрти бугарског цара Симеона српски кнез Часлав је обновио српску државу, а на основу Порфирогенита сазнајемо да је успео да Босну одбрани од Угара и поново уједини са Србијом. Око 950. године, код места Цвилина на горњој Дрини, Часлав потуче Угаре, а у двобоју, од руке рашког жупана Техомила, паде њихов кнез Киш. Часлав је потом кренуо да заузме и Срем, али је тамо страдао³⁵, а Босном су завладали домаћи банови. То би ишло у прилог његовом генералном мишљењу да „бановина босанска бијаше одавна

³¹ Т. Живковић, *О шакозваном сабору на дувањском пољу*, Зборник за историју БИХ 4, Београд 2004, стр. 45-46.

³² *Истѡ*, стр. 63-74.

³³ А. Babić, *Iz istorije srednjovekovne Bosne*, Sarajevo 1972, стр. 63,

³⁴ *** *Ljetopis popa Dukljanina*, стр. 53.

³⁵ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 55-57.

своја“.³⁶ Може се претпоставити да Дукљанин подразумева да су ти банови Хранимирови потомци. Лиречек се позива на Кинама и тврди да је Босна имала своју наследну владарску лозу која је у X веку била потчињена српским кнежевима.³⁷

За период босанске историје после 950. и све до 1150. године Љуба Јовановић је сматрао да се „може без претеривања назвати најмрачнијим делом прошлости те наше земље. За тих се двеста година не зна о њој ништа несумњиво... Тај историјски мрак над Босном траје... све до средине XII века, кад се она – што ћемо на своме месту видети – јавља већ као засебна земља, одвојена од остале српске државе... По ономе што прича поп Дукљанин о Босни 1042. године, она је тада била засебна политичка целина и имала свога бана... (али) не можемо примити као поуздано ни одбацити као лажно ово Дукљаниново приповедање, па према томе не знамо да ли се може примити као истинит сам факт постојања засебног босанског бана у то време.“³⁸

Дукљанин каже да су Рашком владали потомци жупана Тихомила. Потом приповеда тако као да изгледа да је Тихомил оставио за собом малолетног сина кога су, када је постао пунолетан, оженили ћерком Чудомила, бана Беле Хрватске. Дакле, Техомилов син „изроди“ синове: Предимира (завлада целом Црвеном Хрватском) и Крешимира, који нападне на непознатог бана и завлада Босном. У то време је умро бугарски цар Петар у Великом Преславу (970. године). Када је умро отац његове мајке Крешмир завлада и Белом Хрватском. Крешмир је имао сина Стефана који је по његовој смрти владао Белом Хрватском и Босном. Са неком наложницом је Крешмир добио и сина Легеца, који се тако прозва јер је био хром на обе ноге и дуго није могао да хода. Легек се оженио Ловицом са којом је имао 7 синова.³⁹ Према Орбину и Диканжу Легек – Легет⁴⁰ се побунио и преузео власт у Босни, а убрзо је прогнан и убијен са својом децом, односно, то би значило, са свим синовима. Сматра се да је прича о Леגעцу убачена епизода без историјске подлоге. У Крешимиру виде Крешимира II, а његов син Стефан би био Стефан Држислав. Међутим, хрватски кнез Крешмир I и Крешмир II нису синови и унуци српског жупана Техомила. Дакле, Дукљанин уопште не говори о хрватским Крешимирима већ о српском који влада Босном, а често и деловима Хрватске.

³⁶ *Истио*, стр. 129.

³⁷ К. Лиречек, *Историја Срба I*, стр. 69.

³⁸ Љ. Јовановић, *О Босни с VII почетка до средине XII века*, стр. 562.

³⁹ *Истио*, стр. 61, 64.

⁴⁰ Легек, Легет би могао бити и надимак који долази од речи „легкот, лекота“ у значењу несталан – превртљив. (С. Петковић, *Речник црквенословенског језика*, С. Карловци 1935, стр. 196.)

Кљајић је сматрао да постоји само хрватски кнез Крешимир и тврди да су се о Босну отимале Хрватска и Србија, а потом и Угарска што је постало њена „судбина“. На Босну је кренуо хрватски кнез Крешимир, 968. године, а после борбе на горњем Врбасу, у жупама Пливи, Луки и Ускопљу, босански бан је пребегао у Угарску⁴¹. Овај бан би могао бити Легет, који је потом у Угарској страдао. Диканж каже да је Крешимир био прогнани босански бан који је успео да се врати на власт. Међутим, његов потомак, српски краљ Драгимир, беше ожењен ћерком рашког великог жупана Љутомира. Када је Драгимир умро она је била обудовела и решила да се са две кћери врати у Рашку код свог оца Љутомира. Када је стигла у Рашку затекла је мртвог оца.⁴² Има се утисак да је то било у време неких великих превирања у Србији и Рашкој пошто су некако у исто време умрли и краљ Драгимир и жупан Љутомир. Краљица се из Рашке упутила у Босну код својих ујака и браће. У путу роди мушко дете које доби име Доброслав.⁴³ Произилази да је супруга краља Драгимира била кћи босанског бана. Доброслав је одрастао у Босни, а затим је школован у Дубровнику. Потом је за жену узео, каже Дукљанин, синовцу цара Самуила и са њом добио 5 синова: Гојислава, Михајла, Саганека, Радослава и Предимира.⁴⁴

У нашој историографији се сматра да је Драгимир имао сина Доброслава - Стефана Војислава који је владао као кнез од око 1030. до око 1050. године. Његова супруга би, као нећака цара Самуила, могла бити кћи Давида, Мојсија или Арона. Уколико је била Аронова кћи, што је највероватније, онда би она била сестра цара Владислава (1015-1018.).⁴⁵ Дукљанин даље говори да Доброслав стално увећава краљевство, а на то византијски цар подиже против њега жупана Рашке, бана Босне и кнеза Хума. Доброслав – Стефан Војислав успева да лукавством победи здружену војску. После смрти цара Владислава (1018.), Доброслав – Стефан Војислав се приклонио византијском цару Василију II који је уништио Бугарску и заузео Босну и целу Далмацију.⁴⁶ Пошто је успео, сматрао је Клајић, да савлада Бугарску, Србију и Хрватску и сузбије Угарску византијски цар Василије II је заузео Срем и Босну, 1019. године. Василије је издвојио из Драчке архиепископије епископије Требиње, Захумље и Босну и подредио митрополији у Дубровнику. Клајић сматра да је после смрти Василијеве Босна опет самостална, а на основу тога што се у истом рангу са кнежевинама Дукљом и Србијом помиње и епископија

⁴¹ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 44.

⁴² * * * *Ljetopis popa Dukljanina*, стр. 74.

⁴³ *Истѡ*

⁴⁴ *Истѡ*, стр. 75.

⁴⁵ Ж. Андрејић, *Светѡа срѣска лоза*, Рача 2005, стр. 35, 37.

⁴⁶ * * * *Ljetopis popa Dukljanina*, стр. 75.

Босне, 1067. године.⁴⁷ Интересантно је да се од 1067. године, у вези нејасне историје настанка архиепископије у Бару, помињу три епископије у унутрашњости: Травуњска, са седиштем у манастиру Св. Петра у Пољу код Требиња; Босанска, са седиштем код цркве Св. Петра у Брду (Бан-Брдо) и Српска, чија историји и седиште нису познати⁴⁸. Са овим у вези била би и Орбинијева тврдња да су Босанци ратовали са Дубровником пуне три године пре времена хрватског краља Крешимира, око 1035. године.⁴⁹

Руварац је сматрао да је Босна средином X века била засебна област која припада Србији. До одвајања Босне је дошло између 950 и 1150. године. Она је постала самостална проширивши се до реке Дрине. Руварац негира мишљење Мајкова да је Босна постала бановина од 1120. године.⁵⁰ Вего се позива на неке „учењаке“ и мисли да је Босна, „што би било нормално“, самостална од 1101. до 1135. године.⁵¹ Ћирковић сматра да је Босна поставши самостална „продужила традиције западног дела некадашње Србије, онога који је остао изван византијске власти. Нема сумње да је босанска бискупија припадала кругу цркава са богослужењем на словенском језику... са рукописима и литургијским књигама прихватала обрасце карактеристичне за источни обред.“⁵²

Дукљански краљ Михајло, син кнеза Доброслава – Војислава, успео је да ослободи Рашку, између 1060 и 1070. године, ставивши је под управу свог сина Петрислава. Изгледа да Љуба Јовановић није далеко од истине када тврди да је Босна и у време кнеза Стефана Војислава и у време његовог сина, краља Михајла била у саставу српске државе. Доказе за тако нешто Јовановић је видео у податку Томе архиђакона о обнови дукљанске митрополије са седиштем у Бару, односно формирању прве српске архиепископије на простору српске државе, при чему Тома, између осталих епископија у њеном саставу, наводи и босанску. Као доказ припадности босанске епископије Барској архиепископији Јовановић је навео писмо папе Александра II од 18. марта 1067. године. На основу тога с правом негира Дукљанина да је Босна у време Стефана Војислава и Михајла била независна. Папа је „том приликом само признао стање какво је затекао, на име: Босну као део српске државе...“⁵³ На овај начин је

⁴⁷ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 45.

⁴⁸ К. Лиречек, *Историја Срба I*, стр. 125.

⁴⁹ М. Орбини, *Краљевство Словена*, Београд 1968, стр. 136.

⁵⁰ И. Руварац, *Нешто о Босни Дабарској и габро-босанској епископији и о српским манастирима у Босни*, *Catena mundi*, I, Краљево-Београд 1992, стр. 223.

⁵¹ M. Vego, *Postanaka srednjovekovne bosanske države*, стр. 28.

⁵² С. Ћирковић, *Рабојници, Војници, Духовници*, Београд 1997, стр. 215-216.

⁵³ Љ. Јовановић, *О Босни с VII почетка до средине XII века*, стр. 631, 659-661.

Јовановић негирао Дукљанина да је тек краљ Бодин ујединио Босну са Србијом. Бодин је само поново присајединио Босну.⁵⁴

Ако се вратимо Дукљанину видимо да је синовац краља Михајла, кнез Кочапар, син краља Радослава отишао је у Босну где се оженио са ћерком босанског бана. Потом је Кочапар погинуо у неком боју у Захумљу.⁵⁵ Другом приликом, када Дукљанин говори о борбама приликом опсаде Дубровника од стране краља Бодина у којој учествује и босански бан Стефан, тврди да је Кочапар био на страни Дубровника. У једном испаду из града убио је копљем неког Козара кога је краљица Јаквинта веома волела. После тога, Кочапар је са својом браћом и рођацима отпловио у Сплит, потом у Апулију, а одатле у Константинопољ.⁵⁶

*

Краљ Бодин је поново успео да уједини Рашку и Босну са својом краљевином, 1082-85. године. За жупане Рашке је поставио браћу Вукана и Марка, знатне великаше са свога двора, а за жупана Босне је овенчао Стефана.⁵⁷ Панта Срећковић је своједобно изнео своју тврдњу да је жупан Марко био ожењен Марчом (Марсијасиј), ћерком краља Бодина, а жупан Вукан ћерком Стефана, бана Босне.⁵⁸ За Владимира, најстаријег брата краља Бодина, била је удата кћи рашког великог жупана Вукана.⁵⁹

Дукљанин каже да је краљ Бодин, после смрти Роберта Гвискарда, заузео Драч и његову област. Наговорен од своје жене Јаквинте Бодин је одлучио да уклони своје најближе рођаке, стричевиће, синове краља Радослава. Пошто је ухватио Бранислава и Гојислава, остали су се склонили у Дубровник и из тих разлога је Бодин одлучио да нападне овај град. Иако су његови рођаци лађом напустили град и отишли у Константинопољ, Бодин је, према Дукљанину, заузео Дубровник и направио своју тврђаву.⁶⁰ Орбини тврди да Бодин није заузео град, а да је своје рођаке Бранислава, Гојислава и сина му Предихну погубио пред градом у седмој години опсаде.⁶¹ Живковић сматра да је Бодин заузео само подграђе Пријеко⁶². Дубровачки Аноним говори о рату краља Бодина

⁵⁴ Исто, стр. 689-690.

⁵⁵ * * * *Ljetopis pora Dukljanina*, стр. 88.

⁵⁶ Исто, стр. 86-97.

⁵⁷ Исто, стр. 85.

⁵⁸ П. Срећковић, *Историја српског народа*, I, Београд 1884, стр. 412, 414, 404.

⁵⁹ * * * *Ljetopis pora Dukljanina*, стр. 88.

⁶⁰ Исто, стр. 87.

⁶¹ М. Орбини, *Краљевство Словена*, стр. 136-137.

⁶² Т. Живковић, *Два њишања из времена владавине краља Бодина*, Зборник радова Византолошког института 42, Београд 2005, стр. 53, 57.

против Дубровника, 1001. године, тако што тврди да га је отпочео „краљ“ Босне, а да је 1004. године под град дошла и војска босанског бана Стефана. Преко пута градске капије бан је подигао утврђење у које је после повлачења оставио посаду од 20 људи. Дубровчани су склопили мир са Стефаном 1005. године, а кула је и даље остала у његовом поседу и наредних једанест година. Тек 1017. године склопљен је мир који је дуго трајао. Међутим, године које наводе Аноним и Рањина нису тачне. Живковић изводи закључак да је Дубровник опседнут 1092-1093. године, а да се Бодин повукао у Скадар идуће године, као и то је Бодин умро 1099. године, а не 1101, односно 1107. године.⁶³

Мавро Орбин, Стефана, бана Босне, назива краљем који је после краћег времена умро, а наследио га је син Вукмир. Жупана Вукмира је наследио његов млађи брат Крешимир, 1113. године. Орбин очигледно не мисли да је жупан Крешимир хрватски краљ Крешимир II, или неки од његових наследника, јер зна да је хрватски краљ умро без мушких потомака. Крешимир II је имао само једну кћер која је била удата за угарског краља. Из тих разлога су се угарски краљеви после Крешимирове смрти почели називати „господарима Хрватске, па и Босне... Али Хрвати и Босанци, не хотећи их признати за господаре, изабрали су између себе своје владаре и банове. Понекад је Босном владао само један владар, а понекад је власт била подељена на много владара... Некад се такође дешавало да се Босна удруживала с Рашким Краљевством, и с Хрватском и с облашћу Хума. У то време били су бан Твртко, Кулин бан, бан Борић и многи други.“⁶⁴ Али, потсетимо се Диканжове тврдње да је бан Вукмир поново освојио Босну, а то би значило да је он био прогнан. Орбини каже да је Вукмира наследио млађи брат Крешимир, а Диканж да је потом дошла у Босну наредба за Крешимирову смрт. После Крешимирове смрти, можемо прихватити Диканжа, Бодин је поставио на власт свог бана Стефана. Дакле, Орбини и Диканж износе различите податке. Диканж пре бана Стефана, кога поставља Бодин, наводи још једног Стефана, потом Вукмира и Крешимира тако да је то супротно од онога што тврди Орбини, а поготову да Вукмир и Крешимир нису синови бана Стефана кога доводи на власт краљ Бодин. Чак, Диканж каже да је Твртко, вероватно син Вукмиров, или Крешмиров, прогнао из Босне Бодиновог експонента Стефана. Орбинијево приповедање је течније и повезаније тако да је он у овом случају био боље обавештен. Бан Стефан, кога је поставио српски краљ Бодин, претходи Вукмиру и Крешмиру.

У време постављања Стефана на власт у Босни краљ Бодин је у Рашкој поставио за жупане браћу, Вукана и Марка. За жупане, савладаре

⁶³

Исѿо

⁶⁴

М. Орбини, *Краљевство Словена*, стр. 136-137.

Рашке, Вукана и Марка је, своједобно, Љубомир Ковачевић тврдио да су синови Петрислављеви⁶⁵, а унуци краља Михајла. Са овом његовом тврдњом се слагао и Фердо Шишић⁶⁶. Ми смо доказивали и доказали да су жупани Вукан и Марко потомци рашког жупана Тихомила из времена кнеза Часлава и да су Вукан и Марко били у родбинској вези са српско-дукљанском краљевском кућом. Наиме, Марко је био ожењен сестром или ћерком краља Бодина.⁶⁷ Што се тиче браће краља Бодина, Дукљанин тврди да су сви изгинули⁶⁸, а да су једино Владимир и Петрислав имали синове. Петрислав је имао сина Бодина, а Владимир сина Владимира.⁶⁹ Уколико се прихвати Ковачевићева претпоставка, да су Вукан и Марко синови Петрислављеви, онда произилази да су они имали и брата Бодина, који је био имењак свога стрица, краља Бодина. На основу тумачења *Житија Стефана Немање* ми смо дошли до претпоставке да је Немањин деда жупан Марко имао заиста поред брата Вукана још једног брата. Дошли смо до закључка и да је Марков син, Стефан Вукан, отац великог жупана Стефана Немање, био велики жупан Рашке⁷⁰. У сваком случају, на основу свега изнетог у ранијим радовима остајемо при томе да су Вукан и Марко потомци рашког жупана Тихомира-Техомила. На основу ових релација долазимо до претпоставке да је Бодин, син Петрислављев, овенчан за великог жупана Босне и добио титуларно име Стефан. Из ових разлога стари хисторици мешају унука и деду. Краља Константина Бодина. Тако унука називају краљем Босне, а он је заправо био жупан-бан, познат само као Стефан. Дакле, у време краља Бодина Босна је у саставу Србије, а њоме влада Стефан Бодин, синовац краља Константина Бодина.

Ако критички повежемо све ове детаље, које износе Дукљанин и Орбин, донекле и Диканж, можемо доћи до закључка да је Петрислав имао сина Бодина који је од стране краља Бодина, свог стрица, овенчан жупанским венцем и постављен да влада Босном са титуларним именом Стефан. Стефан (Бодин) је имао синове Вукмира и Крешимира чији наследници владају Босном. Бан Стефан је дошао у проблематичну ситуацију после смрти краља Бодина и пада Хрватске под Угарску власт, 1102. године, а његов положај се још више искомпликовао после смрти

⁶⁵ Љ. Ковачевић, *Неколика питања о Стефану Немањи*, Глас СКА 58, Београд 1900, стр. 58-60.

⁶⁶ Ф. Шишић, *Летописи оца Дукљанина*, Београд-Загреб 1928, стр. 85.

⁶⁷ Ж. Андрејић, *Тихомири, Уроши, Вукани, Мирослави, Завиге и Немање, или о пореклу жупана Стефана Немање*, Новопазарски зборник 26, Нови Пазар 2002, стр. 37-82.

⁶⁸ * * * *Ljetopis pora Dukljanina*, стр.84.

⁶⁹ Исто, стр. 83.

⁷⁰ Ж. Андрејић, *Тихомири, Уроши, Вукани, Мирослави, Завиге и Немање, или о пореклу жупана Стефана Немање*, стр. 37-82.

краља Владимира и рашког жупана Вукана, 1113. године, када су избили велики немири. Уколико имамо у виду да су Вукан, Марко и Стефан Бодин постали овенчани жупани Рашке и Босне око 1082-85. године, да је босански жупан Стефан Бодин учествовао у опсади Дубровника 1092-1093. године, да је српски краљ Константин Бодин умро 1099. године, онда можемо закључити да је босански бан Стефан, као Бодинов унук владао и после његове смрти.

Вукмир и Крешимир су по свему судећи владали после смрти бана Стефана Бодина под утицајем српског краља Ђорђа Бодина или рашког великог жупана Уроша I који је био у тесним везама са Угарском у борбама против Византије. Осим тога, Урошева ћерка Јелена је удата за малолетног угарског краља Бела II, 1129-30. године, а његов син Белош је, као њихов старатељ, постао угарски палатин. Мајков је своједобно сматрао да је рашки велики жупан Урош I дао Босну уз ћерку Јелену као мираз угарском краљу Бели II. Руварац је ову тврдњу категорички одбио.⁷¹ Заправо, Крешимир је могао владати под утицајем Угарске и пре 1139. године, када је угарски краљ Бела II дао „херцештво босанско“ свом малолетном сину Ладиславу. Ћирковић сматра да сасвим мали дечак није могао владати Босном већ су то чинили домаћи банови као угарски вазали⁷². После Крешимира су, највероватније, владали његови наследници од којих је неки од њих успевао да влада сам, а пошто често није било централне власти свако је владао у својој области. Орбин, као што смо видели, после Крешимира, а пре бана Кулина и бана Борића, једног бана посебно истиче. То је извесни бан Твртко. Може се претпоставити да је он или Вукмиров или Крешимиров син.

После напомене о бановима: Твртку, Кулину и Борићу, Орбини каже да „Њихов рад и дела нису стигла до нас, изузев што знамо да је бан Борић, загосподаривши Хумском облашћу, повео рат против Дубровника... Борић је 1154. године дошао с војском и похарао дубровачку земљу...“.⁷³ Полазећи од Орбина, још је Клајић у својој *Повијесџи Босне* сматрао, сада видимо неоправдано, да је Борић „први по имену познати владар босански“. Борић се у изворима, који описују ратове византијског цара Манојла Комнена против Срба и Угара, 1150-1155. године, помиње као Boricius. Клајић је добро приметио да многи старији и њему савремени историчари мешају бана Борића са Борисом „незаконитим сином (угарског) краља Коломана“ и да су у питању две личности. И поред овако добре констатације, Клајић каже да се у овом рату угарској војсци придружио бан Борић. После неуспеле опсаде

⁷¹

И. Руварац, *Неишћо о Босни Дабарској и Дабро-босанској епископији...*, стр. 223.

⁷²

С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, стр. 42.

⁷³

М. Орбини, *Краљевство Словена*, стр. 137.

Браничева Борић се поред Саве упутио у Босну. За њим је цар Манојло послао свог војводу Василија, али је овога поразила угарска војска код Београда тако да се „Борић сретно врати у Босну“. После смрти угарског краља Гезе II (1161. године) се појављује поново бан Борић који има знатну улогу.⁷⁴ Очигледно је нетачна Клајићева тврдња да постоји само један бан Борич. Пошто је један погинуо, 1155. године, не може се исти појавити, 1161. године. Међутим, у вези овог рата, а потпуно свестан да су Борис и Борић-Борич две различите личности, Кинам бележи да „Борис незаконити син Коломанов, јавља се као владар Босне...“. Руварац сматра да Борис никада није владао Босном јер Кинам разликује краљевића Бориса од Борића бана.⁷⁵ Константин Јиречек сматра да је босански бан Борис, претендент на угарски престо као син краља Коломана, погинуо погођен стрелом од неког Куманца код Београда, 1155. године.⁷⁶ Дакле, пре бана Борића Босном је владао бан Борис, син угарског краља Коломана. Уз то Јиречек сматра да је његово име Борич „Скраћено од Борислав, као Радич од Радослав“.

Када још прецизније пратимо догађаје у вези претендента Бориса може се доста тога појаснити. Када је слепи Бела II, син краља Стефана II, проглашен за краља, 1131. године, велики део племства је био незадовољан и почео припрему да постави на престо Бориса, сина Коломана и Бретиславе. Имајући то у виду, Белина супруга Јелена, кћер рашког великог жупана Уроша I, већ почетком следеће године сазива сабор у Араду који је искористила за крвав обрачун са противницима. После тога су се Борисове присталице јавно организовале да га доведу на престо Угарске при чему су имале велику помоћ од стране руских, пољских, француских, немачких и византијских владара. Обрачуни између две стране су трајали уз прекиде све до Борисове смрти, 1155. године.⁷⁷

Дакле, босански бан Борис, био је син угарског краља Коломана (1095-1116.) из његовог другог брака са Бретиславом, или Брениславом, легендарног имена Брена, монашког имена Еуфемија-Ефимија, ћерке великог кнеза кијевског Владимира II Мономаха. Брениславина братаница Еуфросина је била удата за угарског краља Гезу II, а за братанца Владимира била је кћи угарског палатина Белоша, сина српског великог жупана Уроша I.⁷⁸ У Мађарској науци је давно познато да је Борис имао

⁷⁴ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 49.

⁷⁵ И. Руварац, *Нешито о Босни Дабарској и Дабро-босанској епископији...*, стр. 224.

⁷⁶ К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1978, стр. 143.

⁷⁷ V. Klajić, *Povijest Hrvata*, стр. 177-182.

⁷⁸ Синиша (Сима Богдановић), *Неколико ријечи о тасису Немањину бану Борићу*, Летопис Матице српске 151, Н. Сад 1887, стр. 40-47; Ј. Калић, *Жујан Белош*, Зборник радова Византолошког института XXXVI, Београд 1997, стр. 69.

две старије кћери и сина, који се по деди звао Коломан – Кулман.⁷⁹ На угарском Кулман се у српској транскрипцији претворило у Кулин. Коломан је супругу Бретиславу - Брениславу (која је већ била обудовела) одагнао и вратио у Кијев због тога што се „срамотним злочином оскрвнула“ (*turpi crimine contaminatum*). Бретислава је родила, око 1110. године, сина Бориса, који је у Кијеву одрастао и добио титулу кнез Галички, а Бренислава се замонашила као Еуфимија-Јефимија. Кнез Борис је као младић упућен у Цариград код цара Јована Комнена где је ожењен Комнином, царевом сестром од стрица, око 1127. године. Борис се као претендент на угарски престо, уз помоћ Византије, сукобио са Белом II и Гезом II. Белу су помагали Чеси и Срби са којима је био орођен преко супруге Јелене и свастике Марије. Пошто није успео, Борис је направио компромис тако што је прихватио власт у Босни. По Сими Богдановићу, који меша Бориса и Борића, Борис је на управу добио Босну и Далмацију са титулом бана, 1154. године. Већ следеће године гине у рату подмукло убијен по Гезином налогу.⁸⁰ Међутим, Борис је постао бан пре 1145. године када се поново као против краљ борио против Беле II. Када је и на основу ког компромиса Борис могао постати босански бан?

За историчаре је потпуно нејасно где је Борис провео време између 1135. и 1145. године. На првом месту, врло је нејасно на који начин је Беле II завладао Босном. Има аутора који сматрају да је српски велики жупан Урош I дао Босну уз мираз своје кћери Јелене приликом удаје за Белу Слепог, 1129. године, што није невероватно. Клајић, имајући у виду врло слабо владање Беле Слепог, сматра да се некако „згодило“ да Босна „наједном“ дође под његову власт.⁸¹ На сабору у Острогону 1137. године, краљ Бела II је уз пристанак свих великаша прихватио да његов млађи, петогодишњи син постане херцог Босне који ће из ње убирати приходе. Али, у угарској краљевској титули, каже Ћирковић, на „чудан и још необјашњен начин“ тада улази Рама, која по Дукљанину никада није припадала Босни и која никада није била у титули босанских банова и краљева⁸². Сасвим је јасно да малолетни принц није сам управљао Босном већ са неким баном. Произилази да би то могао бити Борис у периоду од 1135/37. до 1145. године. Ћоровић сматра да је уместо Ладислава у Босну отишао његов намесник по пристанку босанске властеле: „Незнамо ко је то био у прво време...“.⁸³ Сматрамо да је тада дошло до компромиса и да је

⁷⁹ S. Jozcef, *Magyar nemzet*, Budapest 1896, у прилогу: Родослов династије Арпад.

⁸⁰ Синиша (Сима Богдановић), *Неколико ријечи о ѿасију Немањину бану Борићу*, стр. 40-47.

⁸¹ V. Klajić, *Povijest Hrvata*, стр. 181.

⁸² С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 42.

⁸³ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, стр. 157-158; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 42.

Борис добио на управу Босну да би заузврат прекинуо да угрожава Белу. Када је Борис био бан Босне удао је своју кћер Ану за Стефана Немању, 1143. године. Исте године је цар Манојло Комнин, по свему судећи даљи брат од стрица Анин, почаствовао жупана Немању царским саном и дао му област Дубочицу.⁸⁴ После Белине смрти 1141. године, престо је наследио најстарији, али малолетни син Геза II под намесништвом ујака Белоша. У то време је дошло до успостављања добрих односа са руским кнезовима који су били поремећени због Бориса. Руска кнегиња Еуфросина је заручена за младог краља Гезу, а Белошева кћер је удата за Владимира, брата Еуфросине. Међутим, од 1145. године Борис се изједном појављује у Немачкој образалажући цару Конраду III право на угарски престо. После тога је код француског краља Луја VII, са којим се нашао у Угарској, који је путовао са крсташком војском на Исток. Од 1148. године Бориса помаже његов рођак, византијски цар Манојло Комнен. После победе над Србима у битци на Тари, 1150. године, Манојло је у директној вези са Босном. У борбама током 1151. године са царом Манојлом се налази и Борис, а потом и 1154-55.⁸⁵ Сва је прилика да је тада Борис са босанском војском учествовао на страни цара Манојла. Дакле, Борис поново влада Босном од 1150/51. до 1155. године када је погинуо код Београда.

Орбини први тврди да је српски велики жупан Немања био ожењен ћерком босанског бана.⁸⁶ Рајић је, према *Лейойису Ђорђа Бранковића*, тврдио да је Ана, супруга жупана Немање, кћи босанског бана Стефана Борића.⁸⁷ Руварац је сматрао да је Ана „незнаног рода“⁸⁸, а Срећковић да је ћерка дукљанског краља Ђорђа Бодина⁸⁹. У новије време Мандић је претпоставио да се Немања оженио рођаком Манојла Комнена после склапања мировног уговора 1155. године када је одликован „царским саном“ и добио област Дубочицу.⁹⁰ Заправо, Анина мајка беше сестра од стрица Манојла Комнина. Карановић наводи Доментијана каже за мајку светог Саве да је била „велика кнегиња Ана, кћер цариградског императора Романа“.⁹¹ На основу тога је Јустин Поповић устврдио да је

⁸⁴ Доментијан, *Животији свейоїа Саве и свейої Симеона*, Л. Мирковић, Београд 1939, стр. 224; Ж: Андрејић, *Свейи Сава*, Рача 2004, стр. 27, 37.

⁸⁵ V. Klajić, *Historija Hrvata*, стр. 183-188.; П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 50-53.

⁸⁶ М. Орбини, *Краљевство Словена*, стр. 16.

⁸⁷ Ј. Рајић, *Историја разних словенских народа II*, Беч 1794, стр. 327.

⁸⁸ И. Руварац, *Вукан, најстарији син Стефана немање у Вукановићу*, Годишњица Н. Чупића X, Београд 1888, стр. 1.

⁸⁹ П. Срећковић, *Историја српскої народа II*, Београд 1888, стр. 12.

⁹⁰ С. Мандић, *Царски чин Стефана Немање*, Београд 1990, стр. 12-17.

⁹¹ М. Карановић, *О мајци Свейої Саве*, Вардар, Скопље 1936, стр. 122.

„Ана кћи грчког цара Романа IV“ (1068-1071.). Види се да цар Роман IV нема никакве хронолошке везе са жупаном Немањом и његовом супругом Аном. Али, ако би смо ову Доментијанову тврдњу имали у виду као пренешено значење онда би та Савина мајка могла бити нека његова баба Ана, чија је ћерка или унука рођака цара Манојла Комнена која је била удата за кнеза Бориса. Борисова најстарија ћерка се тако по некој баби звала Ана. Ми смо доказали да се Немања оженио 1143. године када се са оцем вратио у Рашку и када је добио своју удеону област: Топлица, Расина, Ибар и Реке. Тада је Немања имао 30 година (рођен је 1113. у Рибници), а Ана је имала 15. година (рођена око 1128.).⁹² Било је то при крају фазе, која је трајала од 1137. године у којој је Борис владао Босном одрекавши се, као што се види, привремено права на престо Угарске. Најстарији Немањин син Вукан је био рођен око 1145. (умро 1208. у 63. години), ћерка Вука је рођена око 1150, Стефан Немања II Првовенчани око 1155. (умро 1128. у 73. години) и Растко 1175. (умро 1236. у 61. години).⁹³

У нашој науци је одавно познато да је кнез Мирослав, наводно рођени брат великог жупана Немање био ожењен млађом сестром босанског бана Кулина, односно ћерком бана Бориса.⁹⁴ Због тога се каже да је жупан Немања био сродник бана Кулина. С друге стране бан Кулин је због неких јаких разлога признавао великог жупана Немању за врховног господара. Тако произилази да су две рођене сестре биле удате за два рођена брата што је ову комбинацију чинило немогућом и довело до схватања да је у питању велика грешка када се тврди да је босански бан таст жупана Немање. Међутим, ми смо доказали да велики жупан Тихомир и кнезови Страцимир и Мирослав нису рођена браћа великог

⁹² Ж. Андрејић, *Тихомири, Уроши, Вукани, Мирослави, Завиде и Немање, или о пореклу жупана Стефана Немање*, стр. 61.

⁹³ Доментијан каже да су родитељи Немању оженили Аном „када је доспео до младичког реда и дотле да га сједине ка законитом браку“ (*Животни светиога Саве и светиога Симеона*, стр. 22.) То би значило да је ожењен када је постао пунолетан 1130-31. године неком, такође, Аном. Због тога постаје спорна тврдња да се Немања оженио Аном, ћерком босанског бана Бориса, јер је она тада могла имати две године. Ана, кћи босанског бана, би могла бити друга супруга Стефана Немање пошто се данас дошло до закључка да су у брак ступили 1143. године. Ако се има у виду када су рођени њихови синови и кћери Вукан (1144.), Вука (1146.), Немања (1148.) и Растко (1175.) то изгледа логично. Међутим, Св. Сава каже да Немања осим „жене своје, Богом дана првог венца... не би учесник другог брака“ (Сава Немањић, *Живот Стефана Немање*, Београд 1980, стр. 54.). Ову Савину тврдњу нико не спори.

⁹⁴ С. Новаковић, *Земљиште радње Немањине, Задужбина Николе Чупића I*, град 1887, стр. 234-235.

жупана Стефана Немање. Они су стричевићи великом жупану Немањи.⁹⁵ Немањина рођена браћа су, по свему, велики жупани Примислав и Белуш⁹⁶. Произилази да две рођене сестре, ћерке бана Бориса, нису удате за рођену браћу, већ за стрица и синовца. Дакле, старија сестра се звала Ана, по баби преко женске линије, а млађој се незна име. Ми би смо изнели претпоставку да се супруга хумског кнеза Мирослава, по баби преко очеве линије, звала Бретислава, или Брена. Млађа кћи бана Бориса је, највероватније, рођена око 1131. године. Пошто је Мирослав, син жупана Десе, по нашим прорачунима, рођен око 1130. онда се он могао оженисти стекавши пунолетство, око 1147. године.

Борис је имао сина Коломана (Кулмана) – Кулина за кога се зна да је био бан Босне од 1168. до 1204. године и да је умро пре 1214. године. По нашим претпоставкама он је рођен око 1133. Оженио се Војиславом, да се претпоставити, када је постао пунолетан, око 1150. године, после битке на Тари. Са супругом Војиславом имао је сина Стефана, рођен око 1151. године, који је био бан Босне од 1204. до 1232. године. Стефан је из брака са супругом Анком имао сина Себеслава који се као кнез Усоре помиње око 1236. године.⁹⁷ Стефан је рођен око 1151. године, а са Анком се оженио око 1172. Дакле, Себеслав је могао бити рођен око 1175. године.

Мешајући бана Бориса и Борића – Борича, Недељковић сматра да је највећу улогу у доласку на власт противкраља Бориса у Босни имао палатин Белош⁹⁸ који је био старатељ краља Беле II као његов шурак. Наиме, Белошева сестра Јелена је била кћи српског великог жупана Уроша I. С друге стране, Белошева ћерка је била удата за Владимира, братанца кнегиње Брениславе, мајке Борисове. Недељковић је, највероватније, у праву када се враћа на Шишићеве тврдње да је следећи бан Борич – Борић из Хума.⁹⁹

*

Сматра се да после смрти кнеза Бориса 1155. године, бан Босне постаје Борић. Али, он се у изворима помиње тек 1163. године у вези догађаја око доласка на угарски престо Стефана IV. Најпре ће бити да од

⁹⁵ Ж. Андрејић, *Тихомири, Уроши, Вукани, Мирослави, Завиде и Немање, или о пореклу жујана Стефана Немање*, стр. 37-82.

⁹⁶ Ж. Андрејић, *Прилој истраживању о великим жујанима Примиславу и Белушу и претпоставка о њиховим мојућим поштомцима*, Митолошки зборник 13, Рача 2005, стр. 43-50.

⁹⁷ Ж. Андрејић, *Свети српска лоза*, Рача 2005, стр. 36.

⁹⁸ Б. Недељковић, *Постојбина босанској бана Борича*, стр. 66-67.

⁹⁹ *Истио*, стр. 68.

1155. до 1161/63. године влада Босном Борисова супруга и син Кулин под патронатом византијског цара Манојла Комнена. Борић је подржавао са палитином Белошем Стефана IV, а на његовој страни беше и Византија. Међутим, исте године је пошло за руком Стефану III, сину Гезином, да свргне свог стрица при чему је успео и да се нагоди са византијским царом Манојлом. Стефан III је одмах почео прогон својих противника тако да је упутио војсковођу Готфрида против босанског бана. Босанци су побеђени и од тада се губи траг бану Борићу.¹⁰⁰ Бан Борић је највероватније отишао на своје породично имање које је имао у Славонији и ту је, сматра Ћоровић, завршио живот. Борић је имао синове Стефана и Павла, а од њих су и други потомци који се помињу кроз XIII-XIV век у Славонији као и потоњи Бериславићи. Још за време своје власти у Босни Борић је поклонио у Славонији витезовима темпларима село Здење. На том истом подручју свој земљишни посед је имао потоњи босански бан Пријезда, а на том простору је имао своје поседе, чији је део приложио босанској епископији, и бан Нинослав. На основу тога Ћоровић наводи Талоција који је закључио да између породице бана Борића и Пријезде, а и између Борића и Нинослава „мора бити некакве свезе“ родбинске.¹⁰¹ Међутим, још је Мавро Орбини тврдио да је бан Борић владао до своје смрти, када га је наследио бан Кулин.¹⁰²

Бранислав Недељковић, и не само он, сасвим неоправдано назива Борића првим босанским баном. Борића означава као и у изворима именом Борич и сматра да је он врло млад постао бан Босне. Тада није могао имати више од 27-30. година и зато потврђује мишљење већине историчара да је морао бити члан неке врло угледне великашке куће. На основу тога што је и његов породични посед у Славонији после свргавања са власти сви се историчари слажу да његово порекло није из Босне. Недељковић једино наводи Шишића који се није слагао са тим. Иако изгледа сасвим логичан став да је порекло тамо одакле је и баштина, Шишић је сматрао да је Борић ове поседе добио од угарског краља као босански бан. Недељковић наводи Шишићев закључак до кога је дошао на основу тумачења извора да је Хум постојбина бана Борића.¹⁰³

Пошто поседовање баштина не мора значити да је у питању и место порекла, као и то да је заиста баштину у Славонији Борић могао добити као босански бан, ми претпостављамо да је Борић из Босне и да је његово порекло везано за неке претходне босанске банове. Заправо, његов

¹⁰⁰ В. Ћоровић, *Бан Борић и његови потоњаци*, Глас СКА CLXXXII, Београд 1940, стр. 50-51.

¹⁰¹ *Исто*, стр. 52-53, 56-61..

¹⁰² М. Орбин, *Краљевство Словена*, стр. 140.

¹⁰³ Б. М. Недељковић, *Постојбина првог босанског бана Борича*, Историјски часопис IX-X, Београд 1960, стр. 55-57, 65.

предак је морао под притиском краља Беле II, односно палатина Белоша, уступити место противкраљу Борису, пре 1143. године, односно, пре рођења Борича. Имајући у виду да је Боричево право име могло бити Борислав намеће се претпоставка да је он добио име према актуелном босанском бану Борису, сталном претенденту на угарски престо, коме је, према Јиречеку, право име било, такође, Борислав. Тако би Борич могао бити син жупана Вукмира или Крешимира, унук првог српско-босанског жупана Стефана Бодина.

Од 1163. године па до, највероватније, 1180. године Босном је владао Кулин под патронатом Византије, при чему је знатан утицај имао и српски велики жупан Немања, а потом до 1204. године је самосталан. Руварац наводи Шафарика који је тврдио да Стефан Немања завлада Босном 1169. године и у њој постави свог бана, али се не слаже са том тврдњом.¹⁰⁴ Од 1180. године, када је умро византијски цар Манојло I Комнен, у изворима се као бан босне појављује Кулин, син противкраља и бана Бориса, коме је цар Манојло Комнена ујак. Бан Кулин потписује 29. августа 1189. године трговачки уговор са Дубровником¹⁰⁵, а на основу тога што године рачуна од Христовог рођења својевремено је Клајић нетачно сматрао да је он католик¹⁰⁶. Орбин каже да је бан Кулин владао Босном 36. година.¹⁰⁷ Пошто је Кулин владао до 1204. године то би значило да је постао бан 1168. године. Дакле, исте оне године када се на власт у Рашкој учврстио велики жупан Стефан Немања. Орбини каже да је Кулин био побожан човек и привржен папи. Тако је босански бискуп Радингост дошао у Дубровник 1171. године да буде посвећен. Дубровачки надбискуп Бернард је на позив бана Кулина осветио две цркве.¹⁰⁸ Да је Кулин бан владао и пре 1180. године мислио је уз своје доказе и Милибор: „барем неколико година... прије...“. Милибор је изнео и једну врло слободну и потпуно неприхватљиву претпоставку да се на историјској сцени бан – жупан Кулин појавио још за време битке на Тари, 1150. године. Наиме под великим жупаном Банкином, како су неправилно записали Хонијат и Кинам, крије се бан Кулин.¹⁰⁹ Да је бан Кулин своју владавину започео и пре смрти цара Манојла Комнина сматра и Ћирковић, а да је после измењених политичких прилика, после 1180. године прешао на страну противника Византије. Кулин је у dobrим односима са Србијом, а са српском владалачком породицом родбински

¹⁰⁴ И. Руварац, *Историја о Босни Дабарској и Добро-босанској епископији...*, стр. 224.
¹⁰⁵ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, Годишњица Н. Чупића XXXIV, Београд 1921, стр. 14-16.
¹⁰⁶ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 57.
¹⁰⁷ М. Орбин, *Краљевство Словена*, стр. 140.
¹⁰⁸ *Историја*
¹⁰⁹ Ф. Милибор, *Бан Кулин и његово доба*, Гласник Земаљског музеја БиХ, XV, Сарајево 1903, стр. 351-367.

повезан. После смрти кнеза Мирослава његова удовица се вратило свом брату Кулину у Босну.¹¹⁰

Ђоровић истиче да о бану Кулину никако не говоре домаћи и српски биографи и летописи. Кнез Вукан, као господар Зете, у писму папи Иноћентију III, 1199. године, јавља да у „земљи краља Угарске“, у Босни, осваја јерес и да је сам бан Кулин са женом и сестром, која је била за покојним Мирославом, са многим сродницима и са више од 10.000 поданика прешао у ту веру. Вукан га обавештава да га је угарски краљ нагнао да се обрати папи да би били испитани о својој вери. Вукан, даље, моли папу да издејствује код угарског краља да их истреби из своје државе. У исто време је сплитски надбискуп обавестио да је бан Кулин дао уточиште прогнаним јеретикима из Сплита и Трогира. То је покренуло папу да 11. октобра 1200. године упути писмо краљу Емериху у коме га упозорава да Кулин отворено штити и подржава јеретике и да га позове да учини крај томе. Бан треба да одмах истера из земље све јеретике уз одузимање имања, а ако бан то не учини да га краљ изгна и одузме земљу. Кулин је био пред великом опасношћу, али је он својим потезима успео да спречи акцију против њега и његових штићеника. На папин захтев угарски краљ се обратио претећи бану Кулину да све јеретике изгна и заплени им земљу. У то време је код угарског краља боравио Кулинов син Стефан. Кулин је, пошто му наводно нису јасне ове верске појаве, затражио обавештење и поуке од стране папских легата тврдећи уз то да су у питању католици, а не јеретици. У Босну је упућен капелан и легат Иван де Казамарис који је извршио истрагу и известио актом који је сачинио на Билином Пољу, 8. априла 1203. године. Иван каже да су приори оних људи „који смо досад посебно присвајали име Крстјана у подручју Босне“, у присуству бана Кулина, изјавили да ће живети по одредбама римске цркве и испуњавати низ других мера. Исте године је краљ Емерих обавестио папу да је у читавој Кулиновој земљи био само један бискуп, а и тај је био покојни, тако да треба именовати новог епископа, по могућству Латинина, и да се створе још три-четири епископије.¹¹¹ Покојни бискуп је, највероватније, био Радингост.

До врло значајних података се дошло на основу Кулиновог натписа са неке његове цркве који је пронађен у Бискупићима код Високог. Анђелић се слаже са Трухелком да је ова Кулинова црква истоветна са црквом Св. Николе у Арнаутовићима (Мили) која је касније проширена и

¹¹⁰

С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, стр. 46-

47.

¹¹¹

В. Ћоровић, *Бан Кулин*, стр. 20-24.

постала гробна црква Котроманића.¹¹² Осим тога, Анђелић тврди да је у околини Високог било престоно место бана Кулина¹¹³, а то је данас потпуно научно валоризовано. То би значило да је ту и престоне место његовог оца бана Бориса¹¹⁴ и банова пре њега. На основу овог натписа сазнајемо да је црква зидана, а над њеним „прагом“ осликан Кулинов „образ“, у време када је пленио Кучевско Загорје. Ктитори цркве су били бан Кулин и његова супруга Воислава.¹¹⁵ Воислава мора бити неког племенитог босанског рода. Она је, највероватније, кћи босанског жупана Крешимира, или Вукомира. Такође би могла бити и унука Крешимирова, односно, кћи Тврткова.

Сматрало се да је бан Кулин пленио Кучево у Источној Србији које се у изворима помиње редовно у вези са Браничевом. Међутим, данас је, на основу турских пописа, Кучево убицирано на простору између Дунава, Велике Мораве, реке Јасенице на југу и на линији планина Авала-Космај-Букуља.¹¹⁶ Имајући ово у виду ми смо Кучевско Загорје убицирали у област западно од планинског ланца Авала-Космај-Букуља, а у ваљевској Подгорини и Колубари.¹¹⁷ Овај поход бана Кулина је могао бити у склопу рата који је вођен против Византије од стране угарског краља Беле III и великог жупана Стефана Немање, 1182-83. године, око Београда и Браничева. Као Немањин шурак бан Кулин је, сасвим разумљиво, узео учешће у борбама на његовој страни. Ћоровић је навео и другу прилику када је бан Кулин могао пленити Кучевско Загорје. Било је то 1202. године у време сукоба Немањиних синова Вукана и Стефана Немање II. Вукан се удружио са Угарима, који су ударили са севера, и збацили Стефана Немању II. Вукан је добио Рашку и области око Ниша, а угарски краљ Емерих је имао области западно и источно од Велике Мораве тако да се тада прозвао и краљем Србије.¹¹⁸ Бугарски владар Калојан је потиснуо и Вукана и Угаре, а Стефан Немања II је враћен на српски

¹¹² Р. Anđelić, *Grobovi bosanskih kraljeva u Arnautovićima kod Visokog*, Glasnik Zemljskog muzeja – Arheologija, Sarajevo 1962, стр. 166.

¹¹³ Р. Anđelić, *Bobovac i kraljeva Sutjeska*, стр. 224.

¹¹⁴ Две легенде које су забележили Владимир Ћоровић (*Мајка Светиој Саве*, Свети Сава у народном предању, Београд 1927, стр. 199.) и Милан Карановић (*О мајци светиој Саве*, Вардар – календар, XXV, 1936, стр. 121.) говоре да је Ана, жена српског великог жупана Стефана Немање била кћи босанског бана Бориса, односно „сестра краља Бориса“. Ана је рођена у селу Винцу, односно Венцу између Јајца и Варцар Вакуфа, а то би значило да је ту био двор босанског бана Бориса.

¹¹⁵ М. Диздар, *Сѣтари босански ѿексѣови*, Сарајево 1990, стр. 48.

¹¹⁶ А. Крстић, *Кучево и Железник*, Историјски часопис XLIX, Београд 2002, стр. 139-162.

¹¹⁷ Ж. Андрејић, *Средњовековна жуџа Леџеница до XVI века*, Митолошки зборник 13, Рача 2005, стр. 23-24.

¹¹⁸ В. Ћоровић, *Бан Кулин*, стр. 31.

престо¹¹⁹. Међутим, Вего сматра да је Загорје, које напада Кулин, око Калиновика и горње Неретве и негира, без икаквог аргумента, да је Кучево у Србији. До овог закључка он долази на основу податка о продаји једне робиње из Кучева за коња у Дубровнику, 1373. године, од стране потомка жупана Познања из Загорја.¹²⁰

Међутим, Сима Ћирковић је запазио да је бан Кулин у рату између Вукана и Стефана Немање II био на супротној страни тако да његов поход на Кучевско Загорје не може бити 1202. године. Он сматра и да се треба уздржавати од претпоставки о територији коју је пустошио Кулин, јер извор о томе не даје никакве податке, али му сопствена опаска не смета да претпостави да је вероватно „то била нека гранична област Србије у суседству Босне“.¹²¹ Ако се има у виду да је сада убикација жупе Кучево неоспорна онда постаје јасно да је Кулин пленио области јужно и југозападно од Београда.

Најпре ће бити да је Кулин пленио Кучевско Загорје у време Немањиног рата против Византије 1186. године. Тада је Немања био у савезу са Угарима и Босном. Такав став је имао Ровински који је сматрао да је Немања закључио савез с Босном, „чији је бан Кулин у потпуности био независан у унутрашњој владавини, док је у спољној политици у извјесној мери признавао Немањин суверенитет.“ Уз помоћ бана Кулина Стефан Немања је напао Далмацију и Зету.¹²²

Орбини је у својој историји *Краљевство Словена* унео легенду о владавини бана Кулина: „У његово време било је (кажу) у изобиљу свега блага божјега, тако да и данас обичан пук, када има великог обиља, обично каже: 'Вратила су се времена Кулина бана.'“¹²³ Предања о бану Кулину и његовом златном добу су, у односу на све друге босанске владаре, многобројнија и у каснијим временима. О њему су најповољније писали Дубровчани. Тако је Лукари преузео старију причу Манојла Грка који је тврдио да су два брата из Дубровника, који су држали под закуп руднике Кулина бана, подигла утврђење Мали Дубровник код Високог. У једној повељи бана Нинослава Дубровчанима забележена је његова заклетва „да ходе Власи (Дубровчани) са својим добитком тако како су у бана Кулина ходили“. Михаљчић сматра да га је предање славило не као родоначелника династије већ као оснивача снажне и простране државе: „Традиција о 'златном добу' Кулина бана постала је заједничка својина

¹¹⁹ К. Јиречек, *Историја Срба* I, стр. 164-165.

¹²⁰ М. Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, стр. 29.

¹²¹ С. Ћирковић, *Један њрилої о бану Кулину*, Историјски часопис IX-X, Београд 1960, стр. 76.

¹²² П. А. Ровински, *Црна Гора у њрошлости и садашњости* I, Цетиње-Н. Сад 1993, стр. 275.

¹²³ М. Орбин, *Краљевство Словена*, стр. 140.

етнички и верски разнородног становништва на широком простору.“ Постао је привлачан и за генеолошке конструкције тако да су чувени босански бегови Куленовићи изводили своје порекло од Кулина.¹²⁴

Са историјске сцене бан Кулин нестаје 1204. године када га је наследио његов син Стефан кога је поменуо краљ Емерих, 1203. године, а који је као син бана Кулина поменут и 1236. године. Стефан је био ожењен Анком са којом је имао сина Себеслава који се, око 1236. године, помиње као кнез Усоре. На основу имена Стефанове жене да се закључити да она може бити католкиња и по роду. Интересантно је напоменути да Стефанов син има име легендарног потомка врло раног српског „краља“ Светопелека (Будимира). Клајић је сматрао да је Стефан био католик, али је у време његове власти дошло поново до великог ширења богумилства које се масовно пренело и на просторе Хрватске где су најистакнутији били кнезови Качићи. И сам папа Хонорије III беше немоћан, а нико се не одазва на позив за крсташки рат против јеретика Босне, 1222. године.

* * *

Богумили су се толико осилили да су и Стефана свргли, 1232. године, и на власт довели Матеја Нинослава, свог човека који је био родом и васпитањем богумил¹²⁵. Матеја Нинослав тврди да су његови претци од старине владали Босном.¹²⁶ То би могло значити да води порекло од банова Крешира, Вукмира и Твртка. Вего сматра да је Пријезда из рода бана Кулина, а на основу повеље коју је издао у Земљанику код Бања Луке, 8. маја 1287. године, у којој каже да су његови претци држали жупу Земљаник у својству власника. У то га још више уверавају писма папе Гргура. Прво, из октобра 1233. године, писано је бану Матији Нинославу у коме изјављује да га узима са Босном у заштиту јер су „његови прародитељи били заражени тобожњом херезом, а он није, и да су од старине мирно посједовали Босну“. У другом, писаном 10. октобра исте године херцегу Коломану тврди папа „да војвода од Босне од старине располаже кнежинама (жупама), градовима и земљама“. Из овога закључује и да је бан Матија Нинослав пореклом из рода бана Кулина.¹²⁷ Међутим, претци бана Борића, Котромана, Матеје и Пријезде нису из рода бана Бориса и Кулина, већ су њихови претци, по свему, из времена пре бана Бориса.

¹²⁴

Р. Михаљчић, *Историјска погодно изреке Од Кулина бана*, Историјски гласник 1-2, Београд 1992, стр. 7-13. (Мехмед Сали-бег који је погинуо у бици на Мишару 1806. године опеван је у народној песми као Кулин-капетан)

¹²⁵

V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 65-67; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 60.

¹²⁶

Љ. Стојановић, *Повеље и писма I*, стр. 1, 7.

¹²⁷

M. Vego *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, стр. 29, 106.

У време доласка на власт Матеје Нинослава у Угарској је завршен грађански рат тако да је папа Грегорије IX наложио свом посланику, бискупу Јакову да са угарским краљем Андријом II одврати Босну од јереси. Ову улогу је Андрија наменио свом сину Коломану (1226-1241.), краљу Хрватске, уз кога је стао и католик Себеслав, син бившег бана Стефана. Папски посланик Јаков је водио 1233. године велику и строгу истрагу у Босни и установио да је и сам католички бискуп „прекршио Исусов закон и упао у грчину безумне науке кривоверске“ јер је јеретике држао за правоверце. За све то је знао и дубровачки надбискуп, али је све то мирно гледао. Јаков је пре свега желео да новог бана одврати од јереси. Нинослав се прихватио католичанства да би спречио даље Коломанове нападе и даде новац да се сагради престола црква Св. Петра у Блажују, у жупи Врхбосна, која је дата доминиканцима. За примером бана Матеје Нинослава пошао је и његов рођак Пријезда који је и свог сина дао као таоца доминиканцима. За новог бискупа је одређен доминиканац Иван, родом Немац из Вестфалије. Међутим, Нинослав изгледа није искрено прихватио католичанство и већ идуће године је било све по старом и зато папа и краљ Андрија II одлучише да овога пута делују силом кроз крсташки рат. Уз крсташку војску је опет пришао и усорски кнез Себеслав са својом мајком Анком. Крсташки рат против Босне и Славоније је трајао од 1234. до 1239. године. Андрија је сада предао Босну свом сину Коломану што је и папа потврдио, а свргнути Нинослав је са свим великашима потпуно пришао богумилима јер је дошла у питање и самосталност Босне. Нинослав се у почетку успешно одупирао крсташима, али је краљ Коломан, до краја 1237. године, заузео читаву Босну и Хум где су владали потомци кнеза Петра који су такође били јеретици. Одређен је за новог бискупа доминиканац Понса, а ради даље одбране вере подигнуто је неколико тврђава. Само што се краљ Коломан вратио у Босни је поново на власт дошао бан Матеја Нинослав. Нинослав је 1240. године обновио уговор са Дубровником који је лично посетио са својом свитом давши велике повластице, а већ идуће године постао је сигуран јер су Угари претрпели страشان пораз од Татара, а Коломан од рана убрзо беше умро.¹²⁸

После великих сукоба између Трогира и Сплита у који се умешао бан Нинослав и хумски кнез Андрија угарски краљ Бела IV шаље две војске. Војска под командом војводе и бана Дионисија успева да са Трогиранима савлада Сплит. Друга војска са самим Белом крете на босанског бана Матеју Нинослава. Нинослав је прихватио услове краља Беле и дошло је до мира 1244. године. Али, чим је Бела ушао у рат са

¹²⁸

V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 67-76; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 60-65.

аустријским војводом Фридрихом II опет се уздиже Нинослав са својим јеретицима. На ово је бискуп Понса затражио од папе нов крсташки рат против Нинослава, а овај по наговору одвоји босанску бискупију од дубровачке надбискупије и подложи је угарској митрополији у Калочи. Ово је још више огорчило бана Матеја Нинослава који је схватио да Угарској није толико стало до верских питања колико до тога да се докопа права на Босну. На ово се Нинослав обрати директно папи Иноћентију IV тврдивши да је од свог обраћања био веран римској цркви, али да је у време крсташког рата помоћ кривореца примао једино зато да би одбранио своја наследна владарска права од спољних непријатеља. Пошто се папа уверио у истинитост његових тврдњи, уз сведочење фрањеваца из Сплита, опозвао је своју одлуку. Пошто се успешно ослободио својих непријатеља бан Матеја Нинослав је поново обновио уговор са Дубровником, 1249. године, и склопио савез против српског краља Уроша I. Од 1250. године нема више помена о бану Матеју Нинославу.¹²⁹

После смрти бана Матеја Нинослава његови многобројни потомци и рођаци, који уз то беху подељени верски на католике и богумиле, почеше отимање о власт.¹³⁰ На власт је дошао Пријезда, рођак Матеја Нинослава, највероватније његов синовац, који је са својим сином, још од 1233. године, био одан католик. Пријезда је био бан до 1287. године, а потом га је наследио његов син Пријезда II који је самосталан само годину дана. Исте године је угарски краљ поставио Котромана, званог Гот за бана Босне. Котроман се, изгледа, први пут појављује 1272. године као Стефан.

¹²⁹

Истѿо, стр. 77-82; В. Ћоровић, *Хистѿорија Босне*, стр. 194-198; С. Ћирковић, *Истѿорија средњовековне босанске државе*, стр. 66-69.

¹³⁰

Имајући у виду рад Ј. Ћука у вези бана Борића и родослова који је успоставио долазимо до интересантних података о постојању двојице браће: Завиде (означава га као Завида I) и Матије (Матија I). Завида има Гргура, Матија има Завиду II и Матију II, а помињу се 1261-1288. године. Гргур Завидов је имао више синова али им се незнају имена. Међутим, Ћук их ставља у родослов бана Борића невезано јер не налази њихове претке. (Ј. Ћук, *Požeško plemstvo i požeška županija*, Rad JAZU 229, Zagreb 1924, стр. 54-56.) Имајући у виду ове податке Ћоровић поставља питање да ли је име Завида случајно ушло Борићеву породицу имајући ту у виду Завиду, оца великог жупана Стефана Немање и то да је сестра бана Кулина била жена кнеза Мирослава чији је отац, заправо, Завида. (В. Ћоровић, *Бан Борић и његови ѿшѿмци*, Глас СКА CLXXXII, Београд 1940, стр. 15.) Ми смо доказали да је деда кнеза Мирослава био велики жупан Деса, а прадеда велики жупан Урош I. (. Ж. Андрејић, *Тихомири, Уроши, Вукани, Мирослави, Завиде и Немање, или о ѿореклу жуѿана Сѿефана Немање*, Новопазарски зборник 26, Нови Пазар 2002, стр. 37-66.) Ми бисмо изнели, сматрамо, јаку претпоставку да су у питању потомци бана Матије Нинослава. Интересантно је да се у Добрињи, данашњем Завидовићу налази брдо Градац, град Стјепана Завида. То би могао бити син или унук Матеја Нинослава. (М. С. Филиповић, *Височка нахија, Населба и порекло становништва* 25, Београд 1928, стр. 537-538; *** *Riječnik JAZU* 93, Zagreb 1975, стр. 558.)

Пријезда и Котроман су били савладари до 1290. године.¹³¹ Котроман је био ожењен са непознатом из немачког рода Ортенбуршких и са њом је имао синове Стефана и Вука и једну кћер. Највероватније је због супруге прозван Гот. Свог оца Котромана наследио је Стефан I Котроманић, 1290. године.¹³²

*

Орбини родоначелника Котромана назива Готом, а на основу тога сматра да је био пореклом Немац.¹³³ Ћоровић је врло добро повезао Котромана Гота са баштином банова Борића и Матеје Нинослава у Славонији где се налазила и опатија Св. Марије де Гото. Гото је истоветно са Кучевом, „или како се погрешно пише“ Кутјевом. Тако је овај посед био некада „прасијело Котроманића, по кому је Котроман Пријезда добио свој други надимак Гото“.¹³⁴ Ћоровић наводи Талоција који је сматрао да је Пријезда „старјешина насељеног имућног племена у Доњој Босни“, а да су Доњи Крајеви били својина Котроманова од давнина. Утом смислу и у прилог иде и појава кнеза или жупана Котромана у пратњи угарског краља Стефана IV, још 1163. године, у време пада бана Борича – Борића. Ћоровић сматра да би он могао бити један од оних који су са Немцем Готфридом дошли из Угарске у Босну и срушили Борића.¹³⁵ Осим тога у исто време, 1163. године, помиње се и неки Нинослав. Овај Нинослав би могао бити брат жупана Котромана. И жупан Котроман и Нинослав (помињу се 1163. године) би могли бити браћа бана Борића – Борича. Неки Нинослав се помиње 1214-17. године, а он би могао бити син жупана Котромана. Лако се да претпоставити да је бан Матеја Нинослав син Нинослава (1214-17.), а који је, опет под претпоставком имао још једног сина: Котромана. Сасвим логично би било да су Котроманови синови Котроман Гото и Пријезда I Гото. Пријезда I Гото је имао синове: Степана I Котроманића, Пријезду II, Вука и кћер непознатог имена.¹³⁶ Међутим, Ћоровић наводи да су Котроманићи сматрали за свог родоначелника Пријезду (I), а не Котромана¹³⁷. То би опет могло значити да је Котроманов предак био неки Пријезда.

¹³¹ V. Klajić, *Povijest Bosne*, стр. 83-84, 86.

¹³² К. Јиречек, *Историја Срба I*, стр. 178, 190; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, стр. 84-85.

¹³³ М. Орбини, *Краљевство Словена*, стр. 140-41. Дукљанин изводи од Гота и порекло првих српских кнезова иако је одавно јасно да је то потпуно нереално.

¹³⁴ В. Ћоровић, *Бан Борић и његови потомци*, стр. 53.

¹³⁵ *Исто*, стр. 53-54, 56.

¹³⁶ А. Веселиновић, Р. Љушић, *Родослови српских династија*, стр. 18.

¹³⁷ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, стр. 206.

Ми смо мишљења да су Котроманићи старином из Босне и да немају никакве везе са Немцима, сем ако се има у виду да су били савезници са Готфридом, кога је угарски краљ Стефан III послао у Босну да сруши бана Борича. Заправо, Котроман има везе са Немцима јер је био ожењен Немцом из рода Ортембург. Њихов назив Гото може бити каснија погрешна идентификација, уосталом тако се једини пут помињу тек у једном писму од 14. маја 1432. године¹³⁸ и потом код Орбинија. Осим тога, треба бити врло опрезан у вези етронима Гот ако се има у виду да се и Стрез, брат бугарског цара Борила, тако опредељује а по свему не може бити никако Немац. Заправо Стефан Првовенчани у *Житију святої Симеона* дословце каже: „Један одметник од истог племена, Гота, званог и бугарског, по имену Стрез, одвоји се на запад к држави мојој...“¹³⁹ Заправо, стари српски писци Бугаре називају и Готима. Тако и Дукљанин каже¹⁴⁰: „... Готи, који су и Словени и Бугари... оба народа били пагани и што су имали исти језик.“ У вези са овим је интересно и мишљење Г. Чремошника, кога наводи Ћоровић, да се богумили јављају у оним областима где су раније живели Готи.¹⁴¹ Котроманићи су старином били припадници тзв. „босанске цркве“ који су означавани јеретичима и богумилима¹⁴².

Познато је да су Готи овладали областима Украјине и Русије где су живели Хрвати и Срби и да су у њиховој војсци морали бити и они. Из тих разлога се, могуће је, сачувала традиција о готском пореклу Срба и обратно, што је у науци одбачено. С друге стране, пронађени су докази да су поједини обичаји богумилске Босне заоставштина старе паганске традиције из старог завичаја.¹⁴³ Ови обичаји су могли бити оживљени и од стране бана Бориса и његових потомака, Кулина и Стефана. Поготову ту треба имати у виду Кулина који је са супругом и великим масама народа пришао богумилству.

Најзад, из свега се види да су стари босански банови били домаћи династи чије је порекло несумњиво српско као што су и њихови поданици били Срби¹⁴⁴ иако су се звали и Бошњани. Династичка линија босанских

¹³⁸ К. Јиречек, *Историја Срба* I, стр. 131.

¹³⁹ С. Првовенчани, *Сабрани списи*, Љ. Јухас-Георгијевски, Београд 1988, стр. 91.

¹⁴⁰ * * * *Ljetopis popa Dukljanina*, стр. 45.

¹⁴¹ В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, стр. 180-181.

¹⁴² Нема сумње да је и у Бугарској било пуно богумила, тако да треба размислити шта значи и с чим је у вези Орбинијева тврдња да Срби из Босне – Босанци воде порекло од античког трачког племена Беса.

¹⁴³ М. Hadžijahić, *Prilog Skarićevoj hipotezi o porijeklu stećaka*, Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura, Zenica 1973, стр. 287-295.

¹⁴⁴ Србима су називани становници Босне у I веку. Папе римске у I веку називају Босну српском државом. Бан Стефан Котроманић назива народни језик у Босни српским.

банова се често укрштала са дукљанско-рашком краљевском и великожупанском династијом. Тек у XII веку су Угарска и папаска курија почеле да врше велики притисак при чему је дошло и до католизације појединих банова Босне.

Закључак

За период од око 900. до 1084. године може се успоставити, на основу *Лешојиса њоја Дукљанина*, само делимично тачна историјска хронологија Босне која се базира на генеалогии српских владара. Већ од краја X века Дукљанина подупиру и други извори. Владимир, потомак потпуно легендарног краља Светопелека, око 900. године, влада Рашком и Босном. Његов млађи син Хранимир, из брака са ћерком угарског хана Арпада, влада Босном као кнез. Хранимиров син Тврдослав – Твртко је као бан Босне у власти српског великог кнеза Часлава, око 950. године. Као следећи бан Босне се помиње Стефан, потомак легендарног краља Бело Павлимира – Белимира. Стефанов отац Крешимира је владао око 970. године.

Индиректно закључујемо да је извесни бан Босне имао два сина непознатог имена и кћер која је била удата за Љутомира жупана Рашке. Љутомир и босанска принцеза су имали неименовану кћер која је била удата за Драгимира – Драгомира, господара Требиња и Хума (око 1000. године). Драгимир је био потомак Прелимира – Предимира, кнеза Примирја, који беше брат близанац Крешимира, кнеза Рашке и Босне. Драгимир је имао две непознате кћери и сина Доброслава- Стефана Војислава, кнеза Србије од око 1030. до око 1050. године.

Један од шурака рашког жупана Љутомира је, највероватније, наследио свог оца као бан Босне. Његов син је, највероватније, неименовани бан Босне који је савезник византијског цара Василија II, а његов унук је, највероватније, неименовани бан Босне који води рат са Дубровником, 1035. године. Неименовани бан Босне који се помиње 1067. године је, највероватније, његов син. Тај неименовани бан има кћер која је била удата за Кочапара, сина српског краља Радослава, унука великог кнеза Стефана Војислава.

Од 1084. године бан Босне је Стефан, рођак српског краља Бодина. Стефанови потомци владају до 1135/37. године када је у Босну дошао угарски противкраљ Борис.

У сојим повељама бан Матеја Нинослав своје поданике назива Власима и Србима: „ако верује Влах Срблина, да се при пред баном“, „и иноме Срблину да не изма“. Босанска властела у веку назива своје људе Србима и свој језик српским. (В. Глушац, *Истина о бојумилима*, Београд 1992, стр. 316-318.)

Ако укратко резимирамо део који се односи на босанског бана Бориса и његове потомке долазимо до следећег. Борис је рођен око 1110. године, од Бретиславе – Брениславе, руске принцезе, ћерке кнеза Владимира II Мономаха као ванбрачни син угарског краља Коломана. Борис је упућен у Цариград где се оженио, око 1128. године, са сестром од стрица Манојла Комнена. Као противкраљ, подржаван од Византије, борио се за угарску круну. Као компромисно решење је прихватио власт и титулу бана Босне, 1135/37. године. Поново се упустио у борбе за угарски престо 1145. Пошто ни овом приликом није успео, вратио се поново у Босну, 1151. године, под утицајем цара Манојла Комнина. Борис је убијен 1155. године код Београда. Под утицајем Византије власт у Босни држи његова супруга Комнина са сином Кулином до 1161/63. године. Борис је имао две кћери и сина. Старија кћер Ана, удата је за српског жупана Стефана Немању, 1143. године, а млађа за великог хумског кнеза Мирослава, око 1147. Његов син Коломан – Кулман – Кулин се родио око 1133. године. Кулин је постао самостални бан Босне 1168. године. Кулин је ожењен Војиславом, око 1151. године, највероватније, ћерком босанског бана Тврдислава – Твртка. Наследио га је његов син Стефан, 1204. године, који се оженио Анком, око 1172. године, највероватније католикињом. Стефан је био бан све до 1232. године, а његов син, католик и поданик Угарске, Себеслав се помиње само као кнез Усоре, око 1236. године. Себеслав је, највероватније, рођен, око 1175. године.

После овладавања и Босном, српски краљ Бодин, 1084. године, поставља извесног Стефана за бана. Највероватније, Бодин поставља за бана Босне свог синовца Бодина, сина Петрислављевог. Бан Стефан Бодин је, највероватније, имао синове Вукмира и Крешимира, жупане Босне (1113.), и неименовану кћер која је била удата за Вукана, великог жупана Рашке. Вукмир и Крешимир су били банови Босне све до постављања на власт противкраља Бориса. Крешимир је, највероватније, имао сина Твртка и ћерку Војиславу, која је била удата за босанског бана Кулина. У другој, такође могућој варијанти, Војислава је била ћерка бана Твртка. Као што је већ речено, бан Кулин и Војислава су имали сина Стефана бана (1240-1232.)

Имајући у виду све релације ми смо претпоставили да су Котроман и Нинослав, који се помињу 1163. године као жупани и Борић – Борич, бан Босне после убиства бана Бориса, синови бана Вукмира. Бан Борић је имао синове Стефана и Павла и касније бројно потомство, од којих је и род Бериславића. Ми сматрамо да је кнез и жупан Котроман имао, највероватније, сина Нинослава (помен 1214-17.) и да је овај Нинослав отац Матеје Нинослава, који је био босански бан од 1235. до 1250. године. Матеја Нинослав је, по свему судећи, имао брата Котромана. Котроман је имао сина Котромана, звани Гото и сина Пријезду. Пријезда I је био

босански бан 1250-1287, а Котроман Гото 1287-1290. године. Они се помињу као родоначелници босанске владарске куће Котроманић.

Živojin Andrejić

Razmišljanje o ranim banovima Bosne i neke pretpostavke o njihovom poreklu
i pokušaj uspostavljanja rodoslova

U radu se analiziraju malobrojni izvori o najranijoj istoriji Bosne i legendarnim vladarima toga doba, kao i raspoloživi brojni izvori o ranim banovima Bosne 12-13. vijeka. Na osnovu toga je izvršen pokušaj uspostavljanja određenog kontinuiteta dinastičkih linija banova Bosne koje, zbog nedovoljne preciznosti izvora, sadrže i neka hipotetična rješenja. Autor ukazuje na činjenicu sa su to vrijeme isti banovi vladali prostorom Raške i Bosne, kao Vladimir potomak legendarnog kralja Svetopileka ili njegov sin Hranimir i unuk Tvrdislav, peko velikog kneza Časlava, pa Stefana, Krešimira, Dragomira, do kneza Stefan Vojislav itd.

Zivojin Andrejic

Reflections about early dukes of Bosnia and some assumptions about their
origin and attempt of making their family tree

(resume)

In this science essay are analyses rare sources of earliest history of Bosnia and legendary rulers of that period, as well as disposable numerous sources about early dukes from 12th and 13th century. Based on this sources is made attempt of construction certain dynasty lines of Bosnian dukes which, because of insufficient precision of sources, contains some hypothetic solutions. Author indicates on the fact that in mentioned period same dukes ruled in area of Rascia and Bosnia, such are Vladimir, descendant of legendary king Svetopelek or his son Hranimir and grandson Tvrdoslav, and Grnd duke Caslav, than Stephen, Kresimir, Dragomir to Duke Stephen Vojislav.